

ТЕРМІНОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ

УДК 811.161.2'06'373.46:01/02] - 116

Роксана Білоусова

Львівський національний університет імені Івана Франка

БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ З КОМПОНЕНТОМ *ПОКАЖЧИК* У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

© Білоусова Р. З., 2017

У статті розглянуто терміни з компонентом *показчик* у терміносистемі бібліотекознавства й бібліографознавства. Проаналізовано двокомпонентні, трикомпонентні й багатоконпонентні термінні сполуки, які містять компонент *показчик*, зазначено походження слів, які поєднують із цим компонентом, погруповано їх за значенням, виокремлено тематичні та лексико-семантичні групи.

Ключові слова: українська мова, термінологія, компонент *показчик*, семантика та структура аналітичного терміна.

The article considers the terms with the index component in the term system of Library Studies and Bibliographical Studies. The article analyses two-component, three-component and multi-component term compositions which contain the index component, the origin of words connected with this component, their grouping according to the meaning, their thematic and lexico-semantic groups are outlined.

Keywords: Ukrainian language, terminology, index component, semantics and structure of the analytical term.

Ефективне функціонування будь-якої галузі неможливо без удосконалення її терміносистеми. Основними ознаками терміна є: системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі. Терміни виникають у професійному середовищі, а творять їх всіма способами словотворення, властивими загальноживим словам. Однак аналітичні конструкції – прерогатива саме термінології, один із найактивніших способів термінотворення.

Проблеми формування сучасної термінології бібліотечно-бібліографічної галузі в різних аспектах відображено в багатьох працях, серед яких можна виокремити ретроспективне аналізування української бібліотечної термінології, яке здійснили Г. Солоіденко [12], М. Сташко [14], Т. Добко [2].

Питання особливостей слів із терміноелементом *бібліо-* в галузевій терміносистемі бібліотекознавства й бібліографознавства розглянуто у працях І. Кочан [6], М. Сташко [13], Р. Білоусової [1].

Терміни з компонентом *показчик* використовують у терміносистемі бібліотекознавства й бібліографознавства, тому **мета** дослідження – з'ясувати особливості термінів із цим компонентом щодо походження, структури та змістового наповнення. Розвідки з компонентом *показчик* ще не були у полі зору науковців, що й зумовлює часність цього дослідження.

Слово **покажчик** – похідне від *показати* – іменник зі значенням: довідкова книжка або довідковий список, доданий до книжки [11, с. 9].

У галузевих словниках із бібліотекознавства й бібліографознавства, що є джерельною базою дослідження, слово **покажчик** потрактовано як:

1) додатковий текст у кінці видання, в якому розташовані в певному порядку терміни, прізвища, об'єкти, наведені в основному тексті [4, с. 168];

2) абетковий чи систематичний перелік документів з посиланням на позицію кожного предмета в документі чи сукупності документів [10, с. 38].

У сучасній терміносистемі бібліотекознавства й бібліографознавства компонент **покажчик** увиходить до складу низки понять і, поєднуючись із прикметниками та іменниками, утворює нові багатокомпонентні сполуки.

У статті проаналізовано 40 термінів.

Серед терміносполук, які поєднують зі словом **покажчик**, виокремлюють такі структурні типи: двокомпонентні, трикомпонентні й багатокомпонентні.

Розглянемо двокомпонентні терміносполуки (18 термінів).

Під час лінгвістичного аналізування ми звернули увагу, що до двокомпонентних конструкцій можуть увиходити два питомих (українських) слова або одне запозичене чи гібридне слово¹.

Поєднання двох питомих (українських) слів зафіксовано в конструкціях: **прикметник + іменник** – *допоміжний покажчик, предметний покажчик, загальний покажчик, зведений покажчик, поличний покажчик, карнизний покажчик*; **іменник + іменник** – *покажчик назв, покажчик джерел*.

У конструкціях із терміном **покажчик** трапляються і **гібридні слова**: прикметники, у структурі яких є терміноелементи, різні походженням – грецькі або латинські корені в композитах, які поєднано з національними афіксами й закінченнями, як-от: *бібліографічний* п. (від грец. *biblion* – книга, грец. *grapho* – пишу+ укр. суф. ІЧН + закінч.) [8, с. 164, 309], *географічний* п. (від грец. *gē* – Земля, грец. *grapho* – пишу + укр. суф. ІЧН + закінч.) [8, с. 260, 309], *систематичний* п. (від грец. *systema* – форма, спосіб організації* чого-небудь+ укр. суф. Н + закінч.) [8, с. 840], *хронологічний* п. (від грец. *chromos*– час, грец. *logos* – слово+ укр. суф. Н + закінч.) [8, с. 967, 600], *потомовий* п. (фр. *tome*–том; через посередництво лат. *tomus* зводиться до грец. *tomos* – шматок, частина + українські афікси: преф. ПО- та суф. Ов + закінч.) [3, с. 595], *архівний* п. (від лат. *archivum* – адміністративна установа, сукупність документів +укр. суф. Н + закінч.) [8, с. 117], *рекомендаційний* п. (пізньолат. *recommendation* – порада, вказівка + укр. суф. Н + закінч.) [8, с. 795].

Із прикметниками компонент **покажчик** поєднаний зазвичай у постпозиції, і прикметники є ключовими, оскільки вказують на вид чи призначення певного покажчика. Розглянуті терміни можна погрупувати:

- **за видом й обсягом охопленого матеріалу** (3 терміни): *загальний покажчик, зведений покажчик, потомовий покажчик*. Порівняймо: **загальний покажчик** – допоміжний покажчик, що містить прізвища авторів, імена осіб, які згадуються** в тексті, найменування колективів, заголовки, назви предметів, місцевостей тощо, розташовані в єдиному алфавіті [7, с. 73]; **зведений покажчик** – 1) допоміжний покажчик, який охоплює матеріал кількох бібліографічних покажчиків за ряд років, різних відомств чи наукових установ тощо; 2) покажчик матеріалів, опублікованих в одному періодичному виданні за рік або кілька років [7, с. 80]; **потомовий покажчик** – допоміжний покажчик до кожного тому багатотомного видання [7, с. 178].

- **за способом представлення інформації** (3 терміни): *алфавітний покажчик, систематичний покажчик, хронологічний покажчик*. Напр.: **алфавітний покажчик** – 1) покажчик, органі-

¹ Гібридним вважають слово, що поєднує національні й запозичені елементи

* організування – *ред.*

** які згадують – *ред.*

зований за алфавітним принципом; 2) допоміжний покажчик, який об'єднує в одному алфавітному ряду об'єкти іменного й предметного покажчиків [9, с. 15]; **систематичний покажчик** – допоміжний покажчик з ієрархічним, систематичним порядком рубрик [9, с. 135]; **хронологічний покажчик** – допоміжний покажчик, побудований за хронологією дат, подій, які знайшли своє відображення в тексті книги, з посиланням* до відповідних сторінок у ній [9, с. 154].

- **за місцем розташування інформації (2 терміни): карнизний покажчик, поличний покажчик.** Напр.: **карнизний покажчик** – дощечка або картонка з зазначенням індексу (індексів) відділу й першого та останнього авторських знаків розміщеної на стелажі літератури; прикріплюється до карниза стелажа [7, с. 91]; **поличний покажчик** – покажчик, який вивішується на бокових стінках бібліотечних полиць або стелажів і містить перелік розстановочних** індексів, від яких в даному відділі розставлені книги [7, с. 175].

- **за характером і призначенням матеріалу (6 термінів): архівний покажчик, бібліографічний покажчик, географічний покажчик, іменний покажчик, предметний покажчик, рекомендаційний покажчик.** Напр.: **архівний покажчик** – архівний довідник, що містить систематизований перелік об'єктів чи явищ, згадуваних в архівних документах, із зазначенням пошукових даних цих документів [4, с. 17]; **бібліографічний покажчик** – бібліографічний посібник значного обсягу зі складною структурою й науково-довідковим апаратом [4, с. 25]; **географічний покажчик** – покажчик, найчастіше допоміжний, у якому матеріал розташовано за географічною ознакою, тобто за назвою території, про яку йдеться у творі, або назвою місця, де цей твір видано. В обох випадках назви територій розташовуються*** в алфавітному або систематичному порядку [7, с. 49]; **іменний покажчик (покажчик імен)** – допоміжний покажчик у вигляді алфавітного переліку особистих імен, які описуються чи згадуються в тексті видання чи в бібліографічних записах [9, с. 64]; **предметний покажчик** – допоміжний покажчик, який містить предметні рубрики, розміщено за абеткою та сформульовано на основі згаданих у тексті фактів, явищ, об'єктів, понять й інших предметів [9, с. 121]; **рекомендаційний покажчик** – бібліографічний посібник більш-менш значного обсягу; для нього характерні складна структура й наявність допоміжних покажчиків [7, с. 192].

Незначну частину термінів утворюють, додаючи до компонента **покажчик** іменників. Ця група позначає джерело, що стало об'єктом покажчика (3 терміни): **покажчик назв** – покажчик у якому рубрики визначають за назвами *видань* або творів друку в алфавітній послідовності [5, с. 42]; **покажчик джерел** – бібліографічний покажчик публікацій, які містять посилання на певні наукові праці є складовою частиною**** покажчика цитованої літератури [7, с. 174]; **покажчик авторів** – допоміжний алфавітний покажчик, який містить імена авторів творів, описаних у бібліографії [7, с. 174].

Трикомпонентні сполуки утворено на основі двоконпонентного терміна **допоміжний покажчик**. У «Словнику української мови» прикметник **допоміжний** – це призначений для подання допомоги; який допомагає [10, с. 374]. У галузевих довідкових видання його характеризують як: 1) упорядкований (за абеткою або якою-небудь іншою ознакою) перелік власних імен, предметів, географічних назв, подій, публікацій, цитат, абревіатур, символів, формул й інших інформаційних об'єктів із вказівкою їхнього місцезнаходження***** на сторінках видання; 2) частина бібліографічного посібника, що відображає відомості про документи в іншому аспекті, ніж в основному тексті посібника, з відсиланням до відповідних бібліографічних записів [4, с. 66].

Прикметник, який додають до словосполучення **допоміжний покажчик**, уточнює **об'єкт покажчика** (8 термінів). Так, **авторський** – стосується прізвищ авторів [5, с. 42]; **географічний** – зазначає

* посилками – *ред.*

** поличних – *ред.*

*** розташовано – *ред.*

**** складником – *ред.*

***** місця – *ред.*

назви географічних об'єктів [5, с. 42]; **мовний** – указує, за назвами яких мов здійснено видання документів [5, с. 42]; **пермутаційний** – стосується назв творів [9, с. 113]; **предметний** – предметів, що їх викладено в документах [5, с. 42]; **систематичний** – указує на певну схему класифікації [5, с. 41]; **тематичний** – стосується тем, яким присвячено документи [5, с. 41]; **хронологічний** – за роками видання [5, с. 42].

Термін **допоміжний покажчик** може уточнювати іменник у родовому відмінку (*виявлено 1 термін*). Напр.: **допоміжний покажчик серій** – *покажчик*, у якому рубрики визначають за назвами серій, до яких належать видання документів [5, с. 43].

Утворюють і **багатокомпонентні** терміносполуки іменник + прикметник + іменник. Напр.: **допоміжний покажчик колективів та видавничих організацій** – *покажчик*, у якому рубрики визначаються* за назвами колективів (видавничих організацій), що брали участь у підготовці та виданні документів [5, с. 42], але таких термінів є небагато.

Вихідною словосполучкою є і термін **бібліографічний покажчик** – перелік творів друку з будь-якої теми, галузі знань, питання, розташованих у певному порядку (за розділами й підрозділами); покажчики видають у вигляді книг, брошур, а іноді публікують у формі прикнижної та внутріжурнальної бібліографії [7, с. 21] (*4 терміни*).

Цей термін уточнюють прикметники: **видавничий** – зі значенням: який має перелік видань, випущених одним або кількома видавництвами [9, с. 32]; **кумулятивний** – який об'єднує з метою зручності користування бібліографічні записи попередніх щомісячних чи щоквартальних випусків цього ж покажчика [9, с. 85]; **державний** – інформує про документи, які випускають у країні, на основі їхньої державної реєстрації [4, с. 56]; **рекомендаційний** – радить читачеві твори для читання [9, с. 128].

Термін **бібліографічний покажчик** уточнює іменник **до видання** – частина довідкового апарату видання, що розкриває склад або зміст творів, уміщених у цьому виданні [4, с. 25]. Таких термінів незначна кількість. Словосполучки з прикметником **бібліографічний** можуть виконувати функцію залежного компонента до терміна **покажчик** (*3 терміни*). Напр.: **покажчик бібліографічних посилань** – бібліографічний покажчик, у якому зазначають наукові праці й надають перелік публікацій, що містять бібліографічні посилання на ці праці [7, с. 174]; **покажчик перших рядків** – допоміжний покажчик до зібрання творів або збірки поезій, який складається з переліку початкових рядків віршів з зазначенням тома та сторінок, де вони вміщені** ; у випадку, коли твори мають назву, вона також включається в покажчик [7, с. 174]; **покажчик (список, огляд) місцевого друку** – бібліографічний покажчик (список, огляд), що відображає документи, випущені на певній території країни [4, с. 168].

Термін **покажчик** як вихідний, базовий приєднує до себе терміни моделі іменник+іменник (*виявлено 1 термін*). Напр.: **покажчик авторів та назв** – *покажчик*, у якому рубрики містять прізвища авторів та назви творів і розташовуються*** за алфавітом авторів і назв [5, с. 42].

Терміни зі словом **покажчик** увіходять у синонімічні відношення: **авторський покажчик** – **персональний покажчик**; **загальний покажчик** – **комплексний покажчик**, **зведений покажчик**; **топографічний покажчик** – **географічний покажчик**; **покажчик бібліографічних посилань** – **покажчик цитованої літератури**.

Термін **покажчик** може виконувати функцію і залежного терміна: *укладати покажчик, працювати з покажчиком...*

Підсумовуючи зазначимо, що термін **покажчик** має широку палітру вживання в бібліотечно-бібліографічній терміносистемі. У статті розглянуто 40 терміносполук, до складу яких увіходить

* визначають – *ред.*

** де їх уміщено – *ред.*

*** і розташовують їх – *ред.*

цей компонент. Він є ядром дво-, три- й багатокомпонентних термінів різних лексико-семантичних груп. Його поєднують як з українськими словами (термінного й нетермінного походження), так і з гібридними лексемами, що мають латинські та грецькі корені й національні афікси. Чистих запозичених лексем в аналітичних конструкціях зі словом **показчик** не зафіксовано, що є однією зі специфічних ознак заналізованої терміносистеми.

Переконані, що праця має реальну перспективу дослідження цієї терміносистеми за іншими базовими термінами.

1. Білоусова Р. З. Терміни з компонентом бібліо- в галузевій терміносистемі бібліографознавства / Р. З. Білоусова // Термінологічний вісник : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. В. Туровська. – К. : Ін-тут української мови НАНУ, 2017. – Вип. 4. – С. 54–63. 2. Добко Т. До питання розвитку термінології бібліотечно-інформаційної сфери / Т. Добко // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 8. – С. 13–17. 3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. – Т. 5 : Р–Т / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півтора [та ін.]. ; НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 2006. – 705 с. 4. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України ; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. : П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 283с. 5. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г. М. Швецова-Водка (керівник), Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха та ін. ; наук. ред. і авт. вступу. ст. Г. М. Швецова-Водка. – К. : Книжкова палата України, 1998. – 116 с. 6. Кочан І. М. Українська наукова лексика : міжнародні компоненти в термінології : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2013. – С. 120–125. 7. Куделько Е. В. Довідник з бібліотекознавства і бібліографії / Е. В. Куделько, С. Й. Мінц ; під наук. ред. М. П. Бронштейн. – Х. : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1969. – 249 с. 8. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. : Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. 9. Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К. : ТоВ «Видавництво Аратта», 2003. – 160 с. 10. Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності / уклад. М. В. Безрука. – Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2013. – 48 с. 11. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 8. – С. 9. 12. Солоїденко Г. Українська бібліотечна термінологія : становлення та основні етапи розвитку : монографія / Галина Солоїденко ; наук. ред. О. Онищенко. – К. : НБУВ, 2010. – 203 с. 13. Сташко М. Семантичні особливості слів з терміноелементом бібліо- / М. Сташко // Вісник ДУ «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології». – 2000. – № 402. – С. 311–314. 14. Сташко М. Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Сташко Марія Василівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : [б. в.], 1999. – 19 с.